

OTÁZKY A NÁZORY

Spor o roku narození K. D. Ušinského

Prof. PhDr. ADOLF VINŠÁLEK, CSc.,
Výzkumný ústav pedagogický, Praha

O roku narození Konstantina Dmitrijeviče Ušinského, velkého ruského pedagoga, se vedl delší spor. Někteří životopisci uváděli rok narození 1824, jiní rok 1825 nebo 1823. Protože matriční záznam o Konstantinově narození nebyl proveden, nebylo možné přesně zjistit, kdy se K. D. Ušinskij narodil. V naší studii bychom se chtěli pokusit o správné vysvětlení roku narození K. D. Ušinského.

Když K. D. Ušinskij 22. prosince 1870 zemřel, objevily se v ruském tisku první nekrology. Jedním z nejvýraznějších byl nekrolog J. S. Rechnevského Konstantin Dmitrijevič Ušinskij, který byl otištěn ve druhém čísle časopisu Vestnik Jevropy r. 1871. Julij Semjonovič Rechnevskij byl spolužákem K. D. Ušinského na moskevské univerzitě a jak sám napsal, byl jeho přítelem více než 30 let. Byl znám jako solidní právník a spisovatel, po K. D. Ušinském se stal i redaktorem časopisu Žurnal ministerstva narodnogo prosvěščenija, takže nikdo nepochyboval o tom, že by Rechnevského nekrolog mohl uvést některé nepřesné údaje. Pedagogům tehdejšího Ruska ušlo i to, že jiný velmi blízký přítel a spolupracovník K. D. Ušinského, Fjodor Nikolajevič Mednikov, otiskl ve svém časopise Narodnaja škola nekrolog (1871, č. 1, 1), v kterém uvedl jako rok narození K. D. Ušinského 1823. Nekrolog F. N. Mednikova poněkud zapadl, v životopisných studiích A. F. Frolkova, M. L. Peskovského, V. J. Struminského a jiných je citován nekrolog J. S. Rechnevského, který uvedl, že se K. D. Ušinskij narodil „počátkem roku 1824“.

Albert Vinkenčjevič Starčevskij, známý ruský žurnalista a redaktor časopisu Biblioteka dlja čtenija, napsal: „Za vše, co víme o Ušinském, vdčíme výlučně jeho přátelům, kteří mu prokázali své přátelství a dobře osvětlili jeho osobnost pro potomky — p. J. Rechnevskij to udělal hned po smrti Konstantina Dmitrijeviče a p. A. Frolkov po deseti letech zpoučarizoval nekrolog napsaný Rechnevským, doplnil jej o některé zprávy, avšak přednost je třeba dát překrásnému článku o Ušinském p. Rechnevského. Ušinskij mu také prokázal své

přátelství. Toto mi vyprávěl, když jednou přijel přímo od hraběte Lanského:²⁾ — Dnes jsem měl s hrabětem velmi zajímavý rozhovor. Jednal jsem u hraběte kvůli Rechnevskému — uvolnilo se totiž u nás místo v ústavu, které by on mohl dobře zastávat. Hrabě na mou žádost odpověděl: — Vždyť je Rechnevskij Polák, nerad bych mu svěřoval tento úkol. — Vaše blahorodí, namítl Ušinskij, když jste přijímali mne, já jsem Malorus . . . Ručím za Rechnevského svou hlavou . . . Lanskoj se usmál a řekl: — Tak dobře, splním vaše přání, — a Rechnevskij dostal místo.³⁾

J. S. Rechnevskij napsal nekrolog velmi rychle. Je jisté, že neměl po ruce všechna potřebná data, a tak se stalo, že se dopustil vážné chyby v roku narození K. D. Ušinského. Slova, že se Ušinskij narodil „počátkem roku 1824,“ způsobila nepřesnost i v dalších životopisech Ušinského, a tak počátkem 20. století vyvstal problém, kdy se vlastně Ušinskij narodil. Byl to V. I. Černyšov ⁴⁾, který v r. 1912 v časopise Russkaja škola upozornil na rozpor v roku narození K. D. Ušinského.

A. F. Frolkov, první životopisec K. D. Ušinského, ve studii Konstantin Dmitrijevič Ušinskij ⁵⁾ napsal: „Konstantin Dmitrijevič se narodil ve městě Tule počátkem roku 1824.“ A. Frolkov ve své životopisné studii píše, že čerpal z nekrologu Rechnevského, z životopisné studie V. Stojunina, ze vzpomínek M. Čalého, spolužáka Ušinského v novgorod-severském gymnáziu.

M. Čalyj v článku Materiály k životopisu K. D. Ušinského ⁶⁾ uvedl některé informace o jeho životě. V úvodu píše, že se v r. 1835 ve třetí třídě novgorod-severského gymnázia sešel téměř s dítětem, kterému bylo něco málo přes jedenáct let. Škoda, že Čalyj neuvedl přesně, kdy se Ušinskij narodil. Soudíme, že jedenáct let uvedl pod vlivem nekrologu Rechnevského. Čalyj dále píše, že se v r. 1833 gymnázium změnilo ze čtyřletého na sedmileté. Gymnázium nazval „rájem“. Tvrdil, že to nebylo lehké dostat se do gymnázia. Každý musel projít „peklem“ a „očistcem“, tj. přípravnými třídami. Stávalo se, že do gymnázia přišli žáci značně starší, často až dvacetiletí. Také Čalyj byl o mnoho starší než Ušinskij. Čalyj v dalším popisuje Konstantinův život v rodině Ušinských a poznamenává, že byl Kosta asi o čtyři roky mladší. Čalyj tedy přesně nevěděl, kdy se K. D. Ušinskij narodil. Zajímavá je poznámka M. Čalého v časopise Kijevskaja starina, ⁷⁾ že ke studiu němčiny se v gymnáziu používalo učebnice „Zrelišče vseennaja“, což je přeložený Orbis pictus J. A. Komenského. Je tedy velmi pravděpodobné, že se mladý Ušinskij učil cizím jazykům z přeložené učebnice Komenského.

Že M. Čalyj neznal přesné datum narození K. D. Ušinského, můžeme doložit dalším faktem. V článku Vzpomínky M. K. Čalého, otištěném v časopise Kijevskaja starina v r. 1889, píše, že ho ve třetí třídě novgorod-severského gymnázia přitahovalo několik žáků, mezi nimi i „pobledlý asi dvanáctiletý Kosta Ušinskij“. V tomto článku potvrdil správný rok narození Ušinského.

M. L. Peskovskij, který vydal v r. 1892 životopis K. D. Ušinského, čerpal rovněž z nekrologu Rechnevského. Lze tedy právem očekávat, že uvede rok narození Ušinského 1824. V životopise Konstantin Dmitrijevič Ušinskij ⁸⁾ mimo jiné napsal: „A z tohoto manželství se v r. 1824 narodil Konstantin Dmitrijevič.“ Den ani měsíc narození Ušinského podobně jako Rechnevskij neuvedl.

Do konce 19. století nebylo snad nikoho, kdo by pochyboval o roku narození K. D. Ušinského. A tak se rok 1824 stal uznávaným rokem jeho narození. Teprve v r. 1912 V. I. Černyšov upozornil na nesprávně uváděný rok narození Ušinského a snažil se prokázat, že se K. D. Ušinskij narodil r. 1823. Pod vlivem V. I. Černyšova u nás O. Kádner ve svých Dějinách pedagogiky napsal: „Rok narození udával se chybně na r. 1824, jak dokázal Černyšov v Ruské škole 1912.“⁹⁾ V. I. Černyšov v článku uveřejněném v časopise Russkaja škola¹⁰⁾ napsal: „I když je to velmi podivné, avšak my neznáme nejen den a měsíc narození K. D. Ušinského, ale dokonce ani rok. V jeho nekrologu, který napsal F. N. Mednikov (Narodnaja škola, 1871, č. 1, s. 48–50), a je třeba dodat, že je to dobrý pramen, je uveden rok 1823; v zevrubnějším nekrologu, který sestavil J. S. Rechnevskij (Vestnik Jevropy, 1871, č. 2, s. 833 902), spolužák z univerzity, se píše: „K. D. Ušinskij . . . se narodil v Tule počátkem roku 1824.“ Nejlepší životopisec Ušinského A. F. Frolkov¹¹⁾ zopakoval údaj Rechnevského a ten přešel do všech následujících životopisů a životopisných studií o K. D. Ušinském.“

Tento údaj měl velký vliv na pedagogy tehdejší doby. Pod vlivem Černyšova např. V. A. Volkovičová v knize Národní vychovatel Konstantin Dmitrijevič Ušinskij¹²⁾ napsala: „Na K. D. Ušinského, který se narodil 19. února 1823 v Tule, působilo totéž dědictví minulosti jako na N. I. Pirogova — zastaralé neduhy předreformní pedagogiky.“ Volkovičová doporučuje, aby se Černyšovův údaj prověřil na základě církevních knih¹³⁾ a výsledek by byl otištěn. V. A. Volkovičová patří mezi první autory, kteří uvedli správný rok narození K. D. Ušinského.

V. J. Struminskij vydal v r. 1943 publikaci, kterou nazval Konstantin Dmitrijevič Ušinskij. V této knize napsal: „Konstantin Dmitrijevič Ušinskij se narodil v r. 1824 v rodině drobného šlechtice, který měl nedaleko Novgorod-Severska, v bývalé Černigovské gubernii, nevelký statek s třiceti nevolníky.“

V r. 1949 vydal životopis Ušinského A. G. Ivanov, který uvedl, že se K. D. Ušinskij narodil 19. února 1824, podle jiných údajů 1823.¹⁴⁾ T. V. Karpovová a V. V. Karpov v knize Velký ruský pedagog-demokrat K. D. Ušinskij¹⁵⁾ uvádějí, že se Ušinskij narodil v Tule r. 1824. S. F. Jegorov v knize K. D. Ušinskij¹⁶⁾ píše, že se Ušinskij narodil 19. února 1824, ale že jiní životopisci uvádějí rok narození 1823. A. K. Romanovskij a I. J. Barsuk v knize Život ve jménu budoucnosti¹⁷⁾ píší, že se Ušinskij narodil v r. 1824, a uvádějí dokonce podobně jako V. J. Struminskij 18. února. Vysvětlují to tím, že V. Struminskij ve své práci Studie života a pedagogické činnosti K. D. Ušinského¹⁸⁾ dokázal, že rok narození K. D. Ušinského je právě 1824.

Akademik Struminskij, velký znalec života a díla K. D. Ušinského, v uvedené studii napsal: „Rok narození K. D. Ušinského. Toto na první pohled nesporné životopisné datum v životě Ušinského se jeví i v současné době sporným. Při různých příležitostech bývá rok narození uváděn: 1823, 1824, 1825 a dokonce 1826. Čtenář zůstává v pochybnostech o tom, jaké to jsou zajímavé údaje, které umožňují různě řešit tuto otázku. Co se týče množství dat, vysvětluje se to tím, že uprostřed 60. let, kdy Ušinskij nutně potřeboval dokumenty pro zařazení svého syna do vojenského gymnázia (má na mysli syna Pavla,

který se narodil 1852, naše pozn.), se zjistilo, že materiály departmentu cizích vyznání, v kterém se tyto dokumenty nacházely v souvislosti s počáteční službou Ušinského v Petrohradě, shořely počátkem 60. let. Ušinskij musel psát na různá místa, aby dostal potřebná potvrzení. K dispozici badatelů, kteří studovali životopisné údaje Ušinského, byly formuláře o službě, v kterých zpravidla nebyl rok narození, ale stáří v daný moment vystavení formuláře. Je proto pochopitelné, že mohlo být stáří Ušinského v době výpsání formuláře uvedeno o rok méně nebo více.

Je zcela přirozené, že vyvstala otázka o matričním záznamu Ušinského, který by mohl přinést zcela přesná data narození a vyřešit i spornou otázku. První, kdo se touto otázkou zabýval, byl Černyšov, který velmi dlouho a bezúspěšně pátral po tomto matričním záznamu v různých městech, kde sloužil jeho otec. Po dlouhém pátrání se obrátil s prosbou k moskevské univerzitě, která mu vydala kopii vysvědčení o ukončení novgorod-severského gymnázia. Rok narození je zde uveden 1823. To Černyšovovi zcela postačilo. Avšak správa univerzity neukázala Černyšovovi další důležitý dokument, který byl uložen v materiálech K. D. Ušinského „Svidetelstvo nadzornogo sovetnika Dmitrija Grigorjeviča Ušinského synu Konstantinu“. Dokument, který Černyšov neviděl, byl vydán otci Ušinského v tulské církevní konzistoři a v něm bylo uvedeno, že matriční list o narození Konstantina Ušinského ve své době nebyl vystaven, protože kněz hřbitovního kostela, který ho křtil, neměl po ruce náležité dokumenty a nemohl tedy matriční list vystavit. Pak se na to zapomnělo a kněz brzy zemřel. Také otec Ušinského, který přešel do jiného města, na to zapomněl a vzpomněl si teprve tehdy, když přišel čas dát syna na studie.¹⁹⁾ V r. 1833 uskutečnil cestu do Tuly, vyhledal kmotry, svědky křtu Ušinského, a na základě vzájemného souhlasu svědků a vzájemné domluvy bylo stanoveno, že rokem narození syna je 1823, což bylo konzistoří potvrzeno. Formálně je zde vše správné a mohli bychom s tím souhlasit, kdyby nebylo dvojakosti v údajích samotného Ušinského o roce jeho narození.

Co se týče samotného Ušinského, ten ovšem nemohl znát skutečnosti, že jeho oficiálním rokem narození se počítá rok 1823.²⁰⁾ Z druhé strany Ušinskij dobře znal neoficiální datum svého narození, jak to znali i jeho rodiče, jeho blízcí přátelé a členové jeho rodiny. Ve svých vzpomínkách na novgorod-severské gymnázium Ušinskij napsal: „Má matka zemřela, když mi nebylo ještě dvanáct let.“ (T. XI. s. 54). Je to cenný údaj, který byl potvrzen jeho spolužákem z gymnázia M. K. Čalym.²¹⁾ V roce smrti matky Ušinskij vstoupil do třetí třídy gymnázia. To bylo v r. 1835. V srpnu až září tohoto roku Ušinskému podle jeho vlastních slov²²⁾ nebylo ještě dvanáct let, tj. bylo mu jedenáct a čtvrt roku, protože se narodil 18. února.²³⁾ Když odpočítáme od r. 1835 jedenáct let, dostaneme rok 1824 — zcela přesné a určující neoficiální datum narození Ušinského.“

Oficiální a neoficiální rok narození Ušinského V. J. Struminskij vysvětluje další hypotézou, že když otec K. D. Ušinského poznal, že má Konstantin nadání, a protože mu v r. 1833 nebylo ještě deset let, udělal ho o rok starším.

D. O. Lordkipanidze ve studii Klasik ruské pedagogiky K. D. Ušinskij²⁴⁾ píše, že se Ušinskij narodil 19. února 1823 v Tule. Podobně N. V. Zikejev ve stu-

díj Dětství a léta studií K. D. Ušinského²⁵⁾ je toho názoru, že se Ušinskij narodil 19. února 1823. V poslední době vyšla zajímavá studie gruzínského právníka S. M. Džorbenadzeho K. D. Ušinskij, vynikající ruský právník,²⁶⁾ který je stejného názoru jako Lordkipanidze, že se K. D. Ušinskij narodil r. 1823.

Komu se podařilo vyřešit spor o roku narození K. D. Ušinského? Je to jaroslavský pedagog A. N. Ivanov, který v publikaci K. D. Ušinskij. Gymnazista. Profesor²⁷⁾ napsal: „Názor životopisců na to, že rodiče při vystavení osvědčení o narození Konstantina v Tule vědomě lhali a uvedli jeho narození o rok dříve (1823) proto, aby urychlili jeho vstup do školy, nemá sám o sobě dostatečného zdůvodnění. Těžko lze připustit, že by otec Ušinského při vypisování stáří dětí ve svých dokladech stále lhal vzhledem ke Konstantinovi. Ve všech případech bylo stáří dětí uvedeno naprosto přesně vzhledem k datu jejich narození. Otec uvedl v r. 1823, že je Alexandru 6 let, Vladimíru 4 roky, Konstantinovi 8 měsíců (jde o děti otce K. D. Ušinského, nemohl si tedy v r. 1823 Konstantina vymyslet, naše pozn.). V červenci 1831 bylo Alexandrovi 14 let, Vladimírovi 12 let, Konstantinovi 8 let a Sergejovi 2 roky.“

A. N. Ivanov vyslovil hypotézu shodnou s naší,²⁸⁾ že matka K. D. Ušinského zemřela před 19. únorem 1835, kdy Kostovi nebylo ještě 12 let. Úmrtní list nebyl bohužel dosud nalezen.

Je jisté, že otec K. D. Ušinského ve svých služebních záznamech již v r. 1823 vykazoval syna Konstantina, také data na vysvědčení odpovídají r. 1823, rovněž konzistoř potvrdila toto datum. Nesporné je i datum narození Konstantina (19. února 1823) v dopise, který tulské konzistoři poslala matka K. D. Ušinského. Správný je i údaj v Mednikovově nekrologu. Jediný, kdo vnesl do životopisu K. D. Ušinského rok narození 1824, byl Rechnevskij.

Zbývá nám odpovědět na otázku, proč Julij Semjonovič Rechnevskij napsal, že se K. D. Ušinskij narodil „počátkem roku 1824.“ Je třeba poznamenat, že se Rechnevskij narodil v r. 1824 podobně jako jiní spolužáci právnické fakulty moskevské univerzity, např. V. A. Čerkasskij. Rechnevskij v úvodu nekrologu napsal, že když Ušinskij poprvé vstoupil na univerzitu, vypadal jako dítě, velmi mladě. Jsme toho názoru, že by Rechnevského nikdy nenapadlo, že by byl Ušinskij starší než on. S napsáním nekrologu pospíchal, přesné datum narození Ušinského neznal, proto uvedl, že se narodil „počátkem roku 1824.“ F. N. Mednikov, člen výboru pedagogické společnosti, jejímž dlouholetým členem byl i K. D. Ušinskij, redaktor časopisu Narodnaja škola, kde Ušinskij otiskl poslední svůj článek před smrtí, napsal, že se Ušinskij narodil r. 1823. Rechnevského omyl způsobil všechny nesnáze, které pak vznikly s rokem narození K. D. Ušinského.

POZNÁMKY

¹⁾ Mednikovův nekrolog je otištěn v naší studii *Stoupenci K. D. Ušinského a ruská pedagogika druhé poloviny XIX. století*. Praha 1979, s. 267.

²⁾ Sergej Stepanovič Lanskoj (1787–1862), kurátor gatčinského sirotčího ústavu, kde Ušinskij pracoval od r. 1854.

³⁾ V. A. Starčevskij: *Moji vospimanija o K. D. Ušinskom*, Narodnaja škola, 1885, č. 1, s. 64.

- ⁴⁾ O něm viz blíže naši studii v časopise *Ruština v teorii a v praxi*, 1981, č. 3, s. 49—50.
- ⁵⁾ S. Peterburg 1881, s. 3.
- ⁶⁾ *Narodnaja škola*, 874, č. 4, s. 44—49.
- ⁷⁾ *Kijevskaja starina*, 1889, č. 3, s. 638.
- ⁸⁾ S. Peterburg 1892, s. 9.
- ⁹⁾ Kádner, O., *Dějiny pedagogiky*, III. Praha 1919, s. 229.
- ¹⁰⁾ *Russkaja škola*, 1912, č. 2, s. 1—26.
- ¹¹⁾ Černyšov byl tedy jiného názoru na Frolkova než Starčevskij.
- ¹²⁾ Moskva 1913.
- ¹³⁾ V. A. Volkovičová nevěděla, že matriční záznam nebyl proveden.
- ¹⁴⁾ Jaroslavl, 1949, s. 5.
- ¹⁵⁾ Jaroslavl 1975, s. 8.
- ¹⁶⁾ Moskva 1977, s. 7.
- ¹⁷⁾ Kyjev 1974.
- ¹⁸⁾ Moskva 1960.
- ¹⁹⁾ V. J. Struminskij se mylí, neboť o vydání rodného listu žádala nejdříve matka K. D. Ušinského. Viz Vinšálek, A.: *Nové materiály k roku narození K. D. Ušinského*, *Pedagogika* 1972, č. 4.
- ²⁰⁾ Struminskij zde vyslovil nesprávnou hypotézu.
- ²¹⁾ Není pravda, že Čalyj potvrdil uvedený údaj. Čalyj přesně nevěděl, kdy se Ušinskij narodil.
- ²²⁾ Ušinskij to nikdy netvrdil.
- ²³⁾ 18. únor nebyl Struminským blíže vysvětlen.
- ²⁴⁾ Moskva 1954.
- ²⁵⁾ Viz *Učonnyje zapiski Moskovskogo oblastnogo pedinstituta*, svazek 25, 1953.
- ²⁶⁾ Tbilisi 1979.
- ²⁷⁾ Jaroslavl 1973.
- ²⁸⁾ Vinšálek, A.: *Nové materiály k roku narození K. D. Ušinského*. *Pedagogika* 1972, č. 4.